

DOI 10.51558/2490-3647.2023.8.2.461

UDK 371.14:373.21
373.21:376

Primljeno: 16. 05. 2023.

Izvorni naučni rad
Original scientific paper

Iva N. Manić

STRUČNO USAVRŠAVANJE VASPITAČA ZA POTREBE INKLUZIVNE VASPITNO-OBRAZOVNE PRAKSE

Razvojem globalizacije i kontinuiranim promenama u pogledu formalnog uključivanja dece u društvene sisteme, prepoznata je potreba prihvatanja i uključivanja u sistem dece sa teškoćama u razvoju. Cilj istraživanja bio je utvrditi okolnosti koje su značajne za stručno usavršavanje vaspitača (učestalost, motivacija, oblici, samoprocene o sposobnostima, primena novih znanja, saradnja) za potrebe inkluzivne obrazovno-vaspitne prakse u predškolskim ustanovama. Prigodnim uzorkom u istraživanju je učestvovao 141 vaspitač sa teritorija grada Pirota i Niša. Vaspitači su svoje stavove o ovoj temi izražavali na skali Likertovog tipa koja je sačinjena od 52 ajtema podeljenih u 7 subskala, primenom Google Forms upitnika. Dobijeni rezultati pokazuju da: vaspitači smatraju da im je kontinuirano stručno usavršavanje za potrebe organizacije i realizacije inkluzivne prakse značajno i potrebno; vaspitači se u oblasti inkluzije stručno usavršavaju kroz aktivnosti kao što su tematske radionice, onlajn programi i zajedničke aktivnosti sa drugim vaspitačima, a rede primenjuju individualna i grupna istraživanja, pri čemu vaspitači sa manje godina radnog staža primenjuju raznovrsne oblike stručnog usavršavanja u oblasti inkluzije; vaspitači koji realizuju inkluzivnu obrazovno-vaspitnu praksu sa jasnom ili mladm vaspitnom grupom su manje motivisani za stručno usavršavanje u oblasti inkluzije; vaspitači sa manje godina radnog iskustva imaju veće tendencije da primene nova znanja iz oblasti inkluzije (koja su stekli stručnim usavršavanjem). Na osnovu dobijenih rezultata, preporučuje se podsticanje i pružanje podrške vaspitačima pri odabiru aktivnosti za stručno usavršavanje koje doprinosi razvoju sposobnosti i znanja za rad u inkluzivnoj obrazovno-vaspitoj praksi.

Ključne reči: inkluzija; deca sa teškoćama u razvoju; predškolska ustanova; predškolsko vaspitanje; praksa

UVOD

Sagledavajući istorijski razvoj obrazovno-vaspitne prakse primećuje se da su deca sa teškoćama u razvoju u velikoj meri bila isključena iz nje. Čini se da nisu postojali adekvatni uslovi, niti odgovarajuće okolnosti za pohađanje institucionalnog predškolskog sistema, budući da on nije odgovarao na individualne potrebe dece koja zahtevaju posebnu društvenu podršku. Implementacijom inkluzije u predškolski sistem, otvaraju su mogućnosti za pružanje adekvatnog odgovora na individualne potrebe dece. Shodno tome, jedan od činilaca koji u velikoj meri treba da odgovori na potrebe sve dece jeste profesionalni kadar. Budući da predškolska ustanova predstavlja početak institucionalnog sistema vaspitanja i obrazovanja, očekuje se da stručni saradnici, a naročito vaspitači, budu osposobljeni da prepoznaju, uvažavaju i odgovore na individualne potrebe dece. Dakle, neophodno je kontinuirano stručno usavršavanje u oblasti inkluzije kako bi se inkluzivna obrazovno-vaspitna praksa organizovala i realizovala na način koji dovodi do uspešnog ostvarivanja vaspitno-obrazovnih ciljeva i zadataka. Pretpostavlja se da se utvrđivanjem stavova o ličnim iskustvima vaspitača može istražiti u kojoj su meri oni uspešni u organizaciji i realizaciji inkluzije u predškolskim ustanovama, kao i to koje su otežavajuće okolnosti vezane za stručno usavršavanje u ovoj oblasti.

1. INKLUZIVNA OBRAZOVNOVASPITNA PRAKSA

Ideja o inkluziji u osnovi podrazumeva uključivanje dece sa teškoćama u razvoju u vršnjačku grupu (Kobešćak 2000; Justice & Rhoad-Drogalis 2020). Ova ideja pojavila se usled nerazumevanja individualnih potreba dece sa teškoćama u razvoju i diskriminisanja njihovih individualnih potencijala (Šćuri 2021). Na Svetskoj konferenciji održanoj u Salamanci doneta je odluka o uključivanju sve dece u institucionalni obrazovno-vaspitni sistem, bez obzira na njihovo fizičko, intelektualno, socijalno i drugo stanje (Karamatić Brčić 2011). Sam pojam „inkluzija” najpre se odnosio na proces uključivanja dece sa teškoćama u razvoju u vaspitno-obrazovni proces, a tokom razvoja proširena su shvatanja, pa danas podrazumeva i nadarenu decu. Deca sa teškoćama, odnosno smetnjama u razvoju, mogu imati oštećenje vida, sluha, teškoće vezane za jezičku i glasovnu komunikaciju, in-telektualne teškoće, motoričke poremećaje, poremećaje iz spektra autizma ili hronične bolesti (Bouillet 2019). Nadarena deca takođe imaju posebne vaspitno-obrazovne potrebe, koje

proizlaze iz visokog nivoa inteligencije, kreativnosti, motivisanosti i drugih natprosečnih individualnih sposobnosti (Prlić 2021).

Inkluzivna praksa postala je globalna norma 2006. godine, kada je više od 175 zemalja širom sveta prihvatilo Konvenciju Ujedinjenih Nacija o pravima osoba sa invaliditetom (Krischler et al. 2019). Obrazovna inkluzija dece sa smetnjama u razvoju u institucionalnu obrazovno-vaspitnu praksu od tada podrazumeva dostupnost svoj deci, uvažavanje razvojnih specifičnosti i pružanje vaspitno-obrazovnih usluga u skladu sa individualnim karakteristikama (Baldaš 2021). Na osnovu različitih tumačenja može se konstatovati da deca sa smetnjama u razvoju, kao i nadarena deca, imaju potrebu za posebnom društvenom podrškom. Smatra se da socijalna sredina treba da obezbedi adekvatne uslove kako bi odgovorila na individualne potrebe svakog deteta.

2. STRUČNO USAVRŠAVANJE VASPITAČA

Inkluzija u Republici Srbiji je u sistem vaspitanja i obrazovanja uvedena 2009. godine (Službeni glasnik RS, br. 72). Za organizaciju i realizaciju vaspitno-obrazovnih ciljeva značajno je da vaspitači budu inicijatori promena, jer time doprinose kvalitetu rada u grupi koju čini jedno ili više dece sa smetnjama u razvoju. Za proces donošenja promena značajno svojstvo predstavlja profesionalni razvoj vaspitača, odnosno njegovo stručno usavršavanje. Profesionalni razvoj se pre svega odnosi na promene u verovanjima, stavovima, znanjima i praksi vaspitača (Hammond & Scarparolo 2018). To je kompleksan i celovit proces u kojem je neophodno kontinuirano raditi na razvijanju svih potencijala vaspitača (Radovanović 2019). Sastavni i neizostavni deo profesionalnog razvoja je stručno usavršavanje, koje podrazumeva sticanje novih i usavršavanje postojećih kompetencija koje su značajne za unapređivanje vaspitno-obrazovnog, stručnog rada i nege dece (Pravilnik o stalnom stručnom usavršavanju i sticanju zvanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika, 48/2018). Unapređivanje i inoviranje vaspitno-obrazovnog rada trebalo bi da bude zasnovano na uvažavanju potreba i prioriteta ustanove, ali i pojedinaca (Pravilnik o stalnom stručnom usavršavanju i sticanju zvanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika, 109/2021).

Profesija vaspitača podrazumeva proces kontinuiranog učenja, prilagođavanja i unapređivanja. Stručno usavršavanje zaposlenih u obrazovno-vaspitnim ustanovama je u našoj državi propisano kao obavezna pedagoška norma u okviru 40-časovne radne nedelje (Pravilnik o stalnom stručnom usavršavanju i sticanju zvanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika, 109/2021). Shodno tome, značajno je ukazati

na podršku predškolskog pedagoga, kao značajnog aktera u unapređivanju kvaliteta rada ustanove. Podaci dobijeni istraživanjem stavova o inkluziji u sistemu državnih predškolskih institucija pokazuju da su stručno usavršavanje vaspitača i saradnja vaspitača i stručnih saradnika neophodni preduslovi za uspešnu realizaciju inkluzije (Marković i sar. 2022). Budući da proces stručnog usavršavanja zahteva sistematski pristup, saradnja vaspitača i stručnih saradnika ogleda se u planiranju i organizaciji stručnog usavršavanja, kako kako bi se adekvatnim odabirom aktivnosti (seminara, konferencija i sl.) ostvarili pozitivni ishodi za obrazovno-vaspitnu praksu (Pavlović i Stanisavljević Petrović 2017).

U tom kontekstu značajno je ukazati na neophodnost stručnog usavršavanja u oblasti inkluzije, budući da se potrebe savremenog društva sve brže menjaju i da se od sistema vaspitanja i obrazovanja očekuje da adekvatno odgovori na njih. Značajnu ulogu u procesu stručnog usavršavanja imaju i nove medijske tehnologije, koje u savremenom dobu imaju posebnu ulogu i predstavljaju neophodne alate za stručno usavršavanje vaspitača (Pavlović i Mihajlov-Prokopović 2015; Stanisavljević-Petrović i Pavlović 2017; Mamutović 2018). Na osnovu toga vaspitači mogu u velikoj meri olakšati svoje stručno usavršavanje u oblasti inkluzije, tako što će pohađati onlajn seminare, radionice, naučne konferencije i slično. Na taj način se doprinosi obezbeđivanju kontinuiteta stručnog usavršavanja.

Na osnovu rezultata ranijih istraživanja (Bouilet 2014; Kujundžić 2021) dolazi se do saznanja da sprovođenje inkluzije u institucionalnom predškolskom vaspitanju i obrazovanju nailazi na brojne teškoće. Nažalost, nije uvek moguće da se deca sa potrebom za posebnom društvenom podrškom uključe u proces institucionalnog vaspitanja i obrazovanja. Razlog je što pojedine lokalne samouprave nemaju mogućnosti da osiguraju inkluzivni proces zbog nedostatka materijalnih sredstava i drugih institucionalnih resursa (Bouilet 2014). Ovakve situacije predstavljaju nedostatak inkluzivne prakse jer se deca iz siromašnijih sredina nalaze u nepovoljnijem položaju, u odnosu na decu koja pripadaju lokalnim samoupravama boljeg materijalnog statusa (Bouilet 2014). Ovakve okolnosti ne bi trebalo da predstavljaju poteškoću u planiranju, organizaciji i realizaciji inkluzivne prakse, niti da budu prepreka stručnom usavršavanju vaspitača. Potrebno je temeljno razmotriti okolnosti, osmisliti strategiju za unapređivanje same inkluzivne prakse, čime bi se podstaklo i stručno usavršavanje vaspitača u oblasti inkluzije.

Rezultati istraživanja Kujundžić (2021) ukazuju na poteškoću koja se odnosi na stavove roditelja dece sa smetnjama u razvoju i njihova nerealna očekivanja. Naime, pojedini roditelji imaju problem da prihvate činjenicu da je njihovom detetu potrebna

posebna društvena podrška ili se stide toga. U savremenoj praksi postoje slučajevi gde roditelji očekuju mnogo više nego što sama predškolska ustanova i vaspitač mogu da pruže. Na primer, roditelji očekuju da će njihovo dete pohađanjem inkluzivne vaspitno-obrazovne prakse brzo napredovati i da se neće nailaziti na poteškoće u ostvarivanju vaspitno-obrazovnih ciljeva. Uprkos tendenciji i pozitivnim aspektima stručnog usavršavanja vaspitača za potrebe inkluzivne prakse, situacije treba sagledavati objektivno. Shodno tome, stručno usavršavanje vaspitača za potrebe inkluzivne prakse trebalo bi da obuhvata i aspekt saradnje sa roditeljima dece koja imaju potrebu za posebnom društvenom podrškom. Unapređivanjem te sposobnosti u velikoj meri se mogu kreirati efikasne strategije za ostvarivanje vaspitno-obrazovnih ciljeva negujući saradnju između dve najvažnije instance (roditelji i vaspitač). Rezultati pomenutog istraživanja ukazuju na nedovoljno angažovanje socijalnih resursa, kao što su pedagoški asistenti i članovi mobilnih stručnih timova (specijalni pedagog, psiholog i slično), čime bi se znatno olakšalo uključivanje dece u predškolsku ustanovu (Kujundžić 2021). Ovaj podatak takođe ukazuje na značaj uspostavljanja i negovanja saradnje sa drugim akterima koji su značajni za planiranje, organizaciju i realizaciju inkluzivne prakse u predškolskoj ustanovi.

Nalazi istraživanja Sijam (Siyam 2019) ukazuju na to da vaspitači koji se žele usavršavati u oblasti inkluzije pokazuju da imaju pozitivne stavove prema upotrebi inovativne tehnologije za potrebe stručnog usavršavanja. Preporuka je planirati, organizovati i realizovati inkluzivnu praksu u predškolskim ustanovama u skladu sa savremenim inovativnim metodama i sredstvima. Veruje se da inovativna tehnologija u velikoj meri doprinosi ostvarivanju vaspitno-obrazovnih ciljeva, omogućava interaktivno i zanimljivo učenje. Shodno tome konstatuje se da su uslovi za stručno usavršavanje vaspitača pogodni, budući da postoje brojni seminari, radionice, konferencije i sl., koji se organizuju onlajn, što omogućava ekonomičnost u pogledu vremena i finansija (Siyam 2019).

3. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

3.1. Cilj i zadaci istraživanja

Ovo istraživanje polazi od pretpostavke da se utvrđivanjem iskustava vaspitača najpreciznije može saznati aktuelno stanje, kada je u pitanju stručno usavršavanje nakon uvođenja inkluzivne vaspitno-obrazovne prakse u Srbiji. Cilj istraživanja se ogleda u ispitivanju okolnosti koje su značajne za stručno usavršavanje vaspitača

(učestalost, oblici, samoprocene o sposobnostima, motivisanost, stavovi prema inkluziji, primena novih znanja, saradnja) za potrebe inkluzivne vaspitno-obrazovne prakse u predškolskim ustanovama u Srbiji. Cilj je operacionalizovan kroz sledeće istraživačke zadatke: 1. Ispitati stavove vaspitača o učestalosti stručnog usavršavanja u oblasti inkluzije; 2. Istražiti oblike stručnog usavršavanja koje vaspitači najčešće pohađaju; 3. Utvrditi samoprocene vaspitača o potrebama stručnog usavršavanja za inkluzivnu vaspitno-obrazovnu praksu; 4. Istražiti motivisanost vaspitača za stručnim usavršavanjem za potrebe inkluzivne vaspitno-obrazovne prakse; 5. Istražiti stavove vaspitača prema inkluzivnoj vaspitno-obrazovnoj praksi; 6. Istražiti primenu stečenih znanja o inkluziji u inkluzivnoj vaspitno-obrazovnoj praksi. 7. Istražiti da li vaspitači ostvaruju saradnju sa drugim značajnim akterima inkluzivne vaspitno-obrazovne prakse.

3.2. Varijable istraživanja

Prilikom realizacije ovog istraživanja, uzete su obzir dve nezavisne varijable: godine radnog staža (manje od 10; više od 10); uzrasne grupe dece sa kojom rade vaspitači (jaslena ili mlađa vaspitna, srednja ili starija vaspitna, pripremna predškolska grupa). Izbor nezavisne varijable godine radnog staža izvršen je jer se pretpostavlja da postoji izvesna korelacija između stručnog usavršavanja, odnosno stečenog iskustva vaspitača, i organizacije i realizacije inkluzivne vaspitno-obrazovne prakse. Pretpostavlja se da se vaspitači sa više radnog iskustva kontinuirano usavršavaju, potpunije i bez većih poteškoća planiraju, realizuju i ostvaruju vaspitno-obrazovne ciljeve u inkluzivnoj praksi. Nezavisna varijabla uzrasne grupe odnosi se na utvrđivanje korelacije između stavova vaspitača koji rade sa određenom uzrasnom grupom dece i okolnosti, tj. potrebe za stručnim usavršavanjem, kako bi se adekvatno odgovorilo na konkretne potrebe dece određenog uzrasta.

3.3. Uzorak istraživanja

U nameri da se utvrde okolnosti stručnog usavršavanja u oblasti inkluzije istraživana su saznanja vaspitača i tom prilikom je obuhvaćen 141 vaspitač. Od tog broja, 74 ispitanika (52.5%) ima iskustvo u radu manje od 10 godina, a 67 ispitanika (47.5%) ima više od 10 godina radnog iskustva. Od ukupnog broja ispitanika 44 (31.2%) radi sa jaslenom ili mlađom vaspitnom grupom, 50 (35.5%) ispitanika sa srednjom ili starijom vaspitnom grupom dece, a 47 (33.3%) ispitanika sa pripremnom pred-

školskom grupom. Uzorak istraživanja utvrđen je prigodno, uspostavljanjem kontakta sa zamenicom direktora PU „Čika Jova Zmaj” u Pirotu i preko ličnog kontakta sa vaspitačima iz PU „Pčelica” iz Niša. Prikupljanje podataka obavljeno je elektronskim putem, uz pomoć *Google Forms* programa za izradu skale procene.

3.4. Metode, tehnike, instrumenti istraživanja

U istraživanju su primenjene deskriptivna i analitička metoda. Podaci su prikupljeni anketiranjem. Shodno definisanim zadacima istraživanja, konstruisana je skala procene Likertovog tipa, koju su ispitanici popunjavali uz pomoć *Google Forms* platforme. Ispitanik je mogao da iskaže saglasnost čekiranjem jednog od pet ponuđenih odgovora: 1 - uopšte se ne slažem; 2 - ne slažem se; 3 - niti se slažem, niti se ne slažem; 4 - slažem se; 5 - u potpunosti se slažem. Izračunavanjem vrednosti Kronbahovog Alfa testa (*Cronbah Alpha*), konstatuje se da je instrument relijabilan ($\alpha > .70$, $\alpha = .88$).

Nakon utvrđivanja godina radnog iskustva i uzrasne grupe dece sa kojom rade, vaspitači su imali prilike da iskažu svoje stavove, mišljenja i iskustva kada je u pitanju stručno usavršavanje za potrebe inkluzivne vaspitno-obrazovne prakse.

3.5. Obrada podataka

Podaci dobijeni istraživanjem obrađeni su u programu *IMB SPSS Statistics 20*. Nakon faktorske analize, utvrđene su frekvencije odgovora, korelacije, aritmetička sredina odgovora, standardna devijacija, statistički značajna razlika, *t*-test i *F*-test.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Faktorskom analizom izdvojeno je 12 faktora sa značajnim vrednostima. Uvažavajući preporuku da svaki faktor koji nosi preko 50% ukupne kumulativne varijanse može biti odabran za dalju statističku analizu, zadržano je 7 faktora. Rezultati su dobijeni palijativnom rotacijom, a naziv faktora je određen prema sadržaju čestica (ajtema): F1 – učestalost stručnog usavršavanja; F2 – oblici stručnog usavršavanja; F3 – samoprocene o potrebama stručnog usavršavanja za potrebe inkluzivne vaspitno-obrazovne prakse; F4 – motivisanost vaspitača za stručnim usavršavanjem; F5 –

stavovi vaspitača o inkluzivnoj praksi; F6 – primena stečenih znanja; F7 – indicije za saradnju.

Postupak faktorske analize omogućio je izdvajanje zavisnih varijabli, a kasnije i ekstrahovanje značajnih faktora. Najpre je utvrđena vrednost *Kaiser-Meyer-Olkinovog* indeksa adekvatnosti uzorkovanja. Vrednost je iznosila 0.81, tako da se može ustanoviti da je matrica korelacija odgovarajuća za faktorizaciju.

Za potrebe ovog istraživanja primenjena je *Varimax*. Izdvajanjem faktora, opcija *scree plot* je pomogla u preseku krucijalnih faktora. Utvrđeno je da ukupni kumulativni procenat varijanse iznosi preko 70% kod dvanaestog faktora, ali je za dalju analizu izabrano sedam faktora, koji nose preko 50% kumulativne varijanse. Odabrani faktori su u skladu sa zadacima istraživanja: učestalost stručnog usavršavanja; oblici stručnog usavršavanja; samoprocene o potrebama stručnog usavršavanja za potrebe inkluzivne vaspitno-obrazovne prakse; motivisanost vaspitača za stručnim usavršavanjem; stavovi vaspitača o inkluzivnoj praksi; primena stečenih znanja; indicije za saradnju.

Na osnovu analize rezultata dobijenih deskriptivnom statistikom može se konstatovati da se aritmetičke sredine odgovora kreću u vrednostima oko 3, što znači da vaspitači nisu u velikoj meri iskazali saglasnost sa tvrdnjama. Prema tome, vaspitači smatraju da imaju previše obaveza i da nemaju vremena za stručno usavršavanje u oblasti inkluzije (26.2% je u potpunosti saglasno i 20.6% je saglasno sa tvrdnjom). U pogledu učestalosti stručnog usavršavanja, 19.1% vaspitača je u potpunosti saglasno sa tvrdnjom da se stručno usavršavaju u oblasti inkluzije kako bi zadovoljili osnovne zahteve za usavršavanjem, dok je 21.3% iskazalo neopredeljen stav prema istoj tvrdnji. Vaspitači se za potrebe realizacije inkluzivne vaspitno-obrazovne prakse najčešće stručno usavršavaju kroz aktivnosti kao što su tematske radionice (24.8%), onlajn programi (23.4%), zajedničke aktivnosti sa drugim vaspitačima (26.2%) i praćenje rada svojih kolega (29.1%), a najmanje primenjuju individualna (12.8%) i grupna istraživanja (17.7%). Najveći broj vaspitača (54.6%) smatra da su neophodna lična znanja i zalaganja kako bi se deca sa teškoćama u razvoju ili nadarena deca adekvatno uključila u redovni sistem vaspitanja i obrazovanja, pri čemu 68.8% smatra da je neophodno doneti individualni obrazovni plan za rad sa decom sa potrebom za posebnom društvenom podrškom u predškolskoj ustanovi. U tom smislu, 50.4% vaspitača smatra da znanja koja su stekli stručnim usavršavanjem o inkluziji zahtevaju dodatne materijalne i tehničke uslove za njihovu primenu u praksi.

Tabela 1. Vrednosti Pirsonovog koeficijenta korelacije i statističke povezanosti

Grupisane varijable (faktori)		Dužina radnog staža	Uzrasna grupa dece
Učestalost stručnog usavršavanja	<i>r</i>	0.08	-0.04
	<i>p</i>	0.31	0.62
Oblici stručnog usavršavanja	<i>r</i>	-0.19	0.01
	<i>p</i>	0.01	0.90
Sopstvene procene za rad u inkluzivnoj praksi	<i>r</i>	0.08	-0.04
	<i>p</i>	0.31	0.62
Motivisanost za stručnim usavršavanjem za rad u inkluzivnoj praksi	<i>r</i>	-0.09	-0.13
	<i>p</i>	0.24	0.01
Stavovi vaspitača o inkluzivnoj praksi	<i>r</i>	-0.13	-0.01
	<i>p</i>	0.12	0.83
Primena stečenih znanja o inkluzivnoj praksi	<i>r</i>	-0.20	0.01
	<i>p</i>	0.01	0.87
Indicije za saradnju	<i>r</i>	-0.13	-0.04
	<i>p</i>	0.10	0.58

U Tabeli 1 prikazane su vrednosti Pirsonovog koeficijenta korelacije (*r*) i statističke povezanosti varijabli sa nezavisnim varijablama: dužina radnog staža i uzrasna grupa dece. Na osnovu podataka prikazanih u Tabeli 3 može se konstatovati da Pirsonov koeficijent korelacije učestalosti stručnog usavršavanja i dužine radnog staža iznosi $r = 0.08$, a statistički značajna povezanost $p = 0.31$, što znači da stavovi ispitanika koji se odnose na učestalost stručnog usavršavanja nisu statistički značajno povezani sa nezavisnom varijablom dužina radnog staža. Pirsonov koeficijent korelacije učestalosti stručnog usavršavanja i uzrasne grupe dece iznosi $r = -0.04$, a statistički značajna povezanost $p = 0.62$, pa na osnovu toga možemo konstatovati da je korelacija negativnog smera, što znači da porast vrednosti u jednoj varijabli prati smanjenje vrednosti u drugoj, pri čemu se konstatuje da ne postoji statistički značajna povezanost ($p > 0.05$; $p = 0.62$).

Prilikom analize dobijenih vrednosti primećena je statistički značajna povezanost ($p < 0.05$, $p = 0.01$), uz vrednost Pirsonovog koeficijenta korelacije $r = -0.19$, kada su u pitanju oblici stručnog usavršavanja. Na osnovu toga može se konstatovati da je korelacija negativnog smera, a istovremeno da postoji statistički značajna povezanost između stavova vaspitača o oblicima stručnog usavršavanja i dužine radnog staža. Korelacija negativnog smera znači da povećanje vrednosti koje se tiču oblika stručnog usavršavanja prati smanjenje vrednosti godina radnog staža. Dakle, vaspitači sa manje godina radnog staža više pohađaju raznovrsne oblike stručnog usavršavanja sa ciljem unapređivanja svojih znanja i sposobnosti iz oblasti inkluzije (radionice, konferencije,

seminare i sl.) u odnosu na vaspitače sa više godina radnog staža, koji primenjuju učestali oblik stručnog usavršavanja.

Daljom analizom podataka prikazanih u Tabeli 1 dolazi se do zaključka da postoji statistički značajna povezanost između stavova vaspitača o primeni znanja stečenih stručnim usavršavanjem ($p < 0.05$; $p = 0.01$) i dužine radnog staža, pri čemu je korelacija negativnog smera $r = -0.20$, što znači da je smer vrednosti jedne varijable obrnut smeru promena vrednosti u drugoj varijabli. Konkretno, porast vrednosti koje se odnose na primenu znanja stečenih stručnim usavršavanjem u oblasti inkluzije prati smanjenje vrednosti godina radnog staža. Dakle, vaspitači sa manje godina radnog iskustva imaju veće tendencije da primene znanja iz oblasti inkluzije koja su stekli stručnim usavršavanjem, u odnosu na vaspitače sa više godina radnog staža, koji ne primenjuju (ili ređe primenjuju) novostečena znanja iz oblasti inkluzije.

Nalazi pokazuju da postoji statistički značajna povezanost između motivisanosti za stručnim usavršavanjem i varijable uzrasna grupa dece ($p < 0.05$; $p = 0.01$). Dakle, porast motivacije za stručnim usavršavanjem praćen je smanjenjem vrednosti varijable uzrasna grupa dece, i to tako da su vaspitači koji rade sa jaslenom ili mlađom grupom dece manje motivisani za stručno usavršavanje u oblasti inkluzije ($r = -0.13$).

U Tabeli 3 prikazane su prosečne vrednosti odgovora vaspitača dobijenih na osnovu tvrdnji koje su grupisane u varijable, u odnosu na dužinu radnog staža.

Tabela 2. Stavovi vaspitača u odnosu na dužinu radnog staža

Grupisane varijable (faktori)	Dužina radnog staža	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Učestalost stručnog usavršavanja	<10	74	3.00	1.05	-1.00	139	.41
	>10	67	3.18	1.06			
Oblici stručnog usavršavanja	<10	74	3.36	.97	2.36	138	.39
	>10	67	2.97	.93			
Sopstvene procene za rad u inkluzivnoj praksi	<10	74	3.24	.93	-.42	139	.46
	>10	67	3.31	1.03			
Motivisanost za stručnim usavršavanjem za rad u inkluzivnoj praksi	<10	74	3.91	.48	1.16	139	.01*
	>10	67	3.69	.62			
Stavovi vaspitača o inkluzivnoj praksi	<10	74	3.32	.83	1.55	139	.76
	>10	67	3.11	.80			
Primena stečenih znanja o inkluzivnoj praksi	<10	74	3.98	.61	2.46	138.4	.24
	>10	67	3.73	.59			
Indicije za saradnju	<10	74	3.34	1.16	1.62	139	.58
	>10	67	3.02	1.14			

Napomena: *Statistički značajna razlika

Na osnovu vrednosti prikazanih u Tabeli 2 može se konstatovati da postoji statistički značajna razlika u odgovorima vaspitača u pogledu motivisanosti za stručno usavršavanje ($t(139) = 1.16, p < .05; p = .01$). Vaspitači sa manje godina radnog iskustva iskazali su pozitivnije stavove, odnosno viši stepen saglasnosti sa tvrdnjama koje opisuju postojanje motivisanosti za stručno usavršavanje u oblasti inkluzije ($M = 3.91, SD = .48$), u odnosu na svoje kolege sa više od 10 godina radnog iskustva ($M = 3.69, SD = .62$). Na osnovu prikazanih rezultata može se konstatovati da vaspitači sa više od 10 godina radnog iskustva iskazuju viši nivo saglasnosti sa tvrdnjama koje se odnose na učestalost stručnog usavršavanja u oblasti inkluzije ($M = 3.18, SD = 1.06$), na osnovu samoprocena smatraju da im je potrebno stručno usavršavanje za potrebe inkluzivne prakse ($M = 3.31, SD = 1.03$), u odnosu na vaspitače sa manje od 10 godina radnog staža ($M = 3.00, SD = 1.05$); ($M = 3.24, SD = .93$). Primećeno je da vaspitači sa manje od 10 godina radnog iskustva iskazuju viši stepen saglasnosti sa tvrdnjama koje se odnose na primenu stečenih znanja o inkluziji u inkluzivnoj vaspitno-obrazovnoj praksi ($M = 3.98, SD = .61$) pri čemu vrednost t-testa iznosi ($t(138.4) = 2.46, p > .05, p = .24$).

Tabela 3. Stavovi vaspitača u odnosu na uzrasnu grupu dece sa kojom rade

Grupisane varijable (faktori)	Uzrasna grupa dece	<i>N</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Učestalost stručnog usavršavanja	JM	44	3.29	1.01	2.67	2	.07
	SS	50	2.82	1.03			
	P	47	3.17	1.09			
Oblici stručnog usavršavanja	JM	44	3.13	.91	.10	2	.90
	SS	50	3.27	1.08			
	P	47	3.16	.93			
Sopstvene procene za rad u inkluzivnoj praksi	JM	44	3.18	.97	2	.30	.74
	SS	50	3.32	.83			
	P	47	3.31	1.14			
Motivisanost za stručnim usavršavanjem za rad u inkluzivnoj praksi	JM	44	3.03	.53	2	1.37	.25
	SS	50	3.77	.39			
	P	47	3.64	.69			
Stavovi vaspitača o inkluzivnoj praksi	JM	44	3.06	.78	2	6.56	.002*
	SS	50	3.55	.76			
	P	47	3.04	.84			
Primena stečenih znanja o inkluzivnoj praksi	JM	44	3.82	.60	2	.24	.78
	SS	50	3.92	.55			
	P	47	3.85	.69			
Indicije za saradnju	JM	44	3.35	1.06	2	.97	.37
	SS	50	3.02	.97			
	P	47	3.21	1.31			

*Napomena: *Statistički značajna razlika; JM – jaslana ili mlađa vaspitna; SS – srednja ili starija vaspitna; P – predškolska.*

Na osnovu rezultata prikazanih u Tabeli 3 može se konstatovati da je primećena statistički značajna razlika u odgovorima vaspitača ($F(2) = 6.56, p < .05, p = .002$) samo u stavovima o inkluzivnoj praksi. Prosečne vrednosti aritmetičke sredine dobijenih odgovora pokazuju da su vaspitači koji rade sa srednjom ili starijom vaspitnom grupom imaju pozitivnije i humanije stavove o inkluzivnoj vaspitno-obrazovnoj praksi. Vaspitači koji rade sa srednjom ili starijom vaspitnom grupom dece iskazuju viši stepen saglasnosti ($M = 3.92$) sa tvrdnjama kojima se ispituje

primena znanja koja su stečena stručnim usavršavanjem za potrebe inkluzivne vaspitno-obrazovne prakse.

5. DISKUSIJA

Inkluzija je u Srbiji uvedena kasnije u odnosu na razvijenije zemlje sveta, pri čemu je nailazila na otpore i poteškoće u ostvarivanju. Jedan od često primećenih indikatora sa negativnom orijentacijom jeste stav okoline prema inkluziji. Vođeno time sprovedeno istraživanje (Stančić i Stanisavljević-Petrović 2013) pokazuje da većina ispitanika prepoznaje koristi od inkluzije i ukazuje na brojne činioce značajne za ostvarivanje inkluzivne vaspitno-obrazovne prakse. Ovo istraživanje pokazuje drugačije rezultate u odnosu na rezultate dobijene prethodnim istraživanjem – vaspitači samo deklarativno prihvataju inkluziju, jer nisu dovoljno spremni da se lično angažuju u ostvarivanju prava dece sa teškoćama u razvoju (Stanisavljević-Petrović i Stančić 2010). Rezultati ovog istraživanja pokazuju da većina ispitanika ima pozitivan stav prema inkluziji i smatra da deca sa potrebom za posebnom društvenom podrškom treba da pohađaju predškolsku ustanovu. Na osnovu analize istraživanja stranih autora zaključuje se da skoro svi vaspitači koji su učestvovali u istraživanju imaju negativan stav prema inkluziji (Huang & Diamond 2009) ili je suptilno ne prihvataju (Akalin et al. 2014). Rezultati istraživanja koje je sprovedeno na uzorku od devedeset devet vaspitača i nastavnika u Sremskoj Mitrovici pokazuju da su njihovi stavovi prema inkluziji blago pozitivni, pri čemu je važno uzeti u obzir činjenicu da više od polovine ispitanika nije imalo iskustva u radu sa decom sa smetnjama u razvoju (Mijić 2018). Slično ovom, podaci dobijeni drugim domaćim istraživanja potvrđuju blago pozitivne stavove nastavnika prema inkluziji i ukazuju na to da vaspitači koji ispoljavaju pozitivne emocionalne reakcije prema deci sa smetnjama u razvoju imaju i pozitivnije stavove prema samoj inkluziji (Zobenica i Kolundžija 2019). Na osnovu toga može se uvideti da se inkluzija kao značajna karika u ostvarivanju vaspitno-obrazovnog procesa još uvek utemeljuje u okviru obrazovnog sistema naše zemlje. Suština je u tome da se pojedinci sve više upoznaju sa značajem i karakteristikama inkluzije, pa i sopstvena uverenja postepeno preorijentišu ka pozitivnim i humanim vrednostima.

Ovim istraživanjem je ustanovljeno da se većina vaspitača stručno usavršava kako bi ostvarila minimalne zahteve, pri čemu ističu da manjak vremena ne dozvoljava veću učestalost stručnog usavršavanja. Rezultati pokazuju da vaspitači smatraju da imaju previše obaveza, tako da nedostatak vremena utiče na učestalost njihovog

stručnog usavršavanja u oblasti inkluzije. Ovaj podatak je u saglasnosti sa rezultatima dobijenim inostranim istraživanjem koji pokazuju da vaspitači nisu adekvatno osposobljeni za podučavanje dece sa teškoćama u razvoju, tako da im je stručno usavršavanje u oblasti inkluzije neophodno, ali se ono ne realizuje zbog nedostatka vremena (Bruns & Mogharreban 2009). Uzimajući u obzir sliku savremene prakse (preokupiranost vaspitača administrativnim poslovima, veliki broj dece u grupi i slično) može se konstatovati da su dobijeni podaci delimično objektivni. Može se takođe pretpostaviti da stavljanje u prioritet kontinuiranog stručnog usavršavanja u oblasti inkluzije nesumnjivo doprinosi ostvarivanju pozitivnih ishoda u obrazovno-vaspitnoj praksi. U tom smislu vaspitač odgovara na individualne potrebe dece, razvija unutrašnju motivaciju za rad sa decom, a samim tim i za kontinuiranim stručnim usavršavanjem. Razvojem ličnih znanja i sposobnosti u različitim sferama indirektno unapređuje i inovira svoje veštine značajne i za obavljanje drugih obaveza.

Rezultati dobijeni ovim istraživanjem pokazuju da se vaspitači u oblasti inkluzije najčešće stručno usavršavaju kroz aktivnosti kao što su tematske radionice, onlajn programi i zajedničke aktivnosti sa drugim vaspitačima, a najmanje primenjuju individualna i grupna istraživanja. Takođe, vaspitači sa manje godina radnog staža imaju izraženije tendencije da primenjuju raznovrsne oblike stručnog usavršavanja. Prethodno sprovedeno domaće istraživanje ukazuje na to da vaspitači sa manje godina radnog staža pridaju veći značaj inicijalnom obrazovanju u radu sa decom sa potrebom za posebnom društvenom podrškom (Korać i sar. 2018). Kao značajne aspekte inicijalnog obrazovanja vaspitači su naveli: unapređivanje kompetencija iz oblasti planiranja i programiranja (individualni obrazovni plan i pedagoški profil deteta) te znanja o specifičnim potrebama i sposobnostima dece. U navedenom istraživanju se došlo do saznanja da vaspitači smatraju da je potrebno više prakse u radu sa decom sa potrebom za posebnom društvenom podrškom tokom inicijalnog obrazovanja (Korać i sar. 2018). Slično, analizom studijskih programa za obrazovanje vaspitača (Prtljaga i sar. 2014) ustanovljeno je da je u Srbiji zastupljen model nastave u kome su predmeti koji se odnose na inkluzivno vaspitanje i obrazovanje dece u statusu izbornih predmeta, tako da nisu svi studenti podjednako osposobljeni za rad.

Značajan aspekt u procesu stručnog usavršavanja predstavlja motivisanost za učešće u određenoj aktivnosti. Podaci skorašnjeg domaćeg istraživanja pokazuju da na motivisanost vaspitača u našim predškolskim ustanovama značajno utiču stereotipna predstava o detetu, procena inicijalnog obrazovanja i seminari stručnog usavršavanja (Rajić i Mihić 2017). U tom smislu rezultati našeg istraživanja pokazuju

da je ujednačen broj ispitanika koji su motivisani da uvode inovacije u vaspitno-obrazovnu praksu i onih koji uopšte ne iskazuju saglasnost sa tim. Vaspitači imaju ravnomerno podeljena iskustva u pogledu motivisanosti za pružanje pažnje deci sa potrebom za posebnom društvenom podrškom i deci tipičnog razvoja. Vaspitači koji realizuju inkluzivnu obrazovno-vaspitnu praksu sa jaslenom ili mlađom vaspitnom grupom su manje motivisani na stručno usavršavanje u oblasti inkluzije u odnosu na vaspitače koji rade sa srednjim ili starijim vaspitnim i pripremnim predškolskim grupama dece. Ovaj podatak može se protumačiti ukoliko se sagledaju razvojne, fiziološke i druge potrebe dece jaslene ili mlađe vaspitne grupe. Budući da deca ovog uzrasta zahtevaju pre svega negu i pomoć u zadovoljavanju sopstvenih potreba, može se konstatovati da vaspitači smaraju da poseduju znanja i sposobnosti u adekvatnoj meri.

Vaspitači sa manje godina radnog staža više primenjuju nova znanja koja su stekli stručnim usavršavanjem u oblasti inkluzije u odnosu na vaspitače sa više godina radnog iskustva. Pritom vaspitači sa manje godina radnog iskustva smatraju da znanja stečena stručnim usavršavanjem za potrebe inkluzivne prakse nije moguće primeniti ukoliko se ne obezbede dodatni materijalni, tehnički i ljudski resursi. Slični podaci dobijeni su i u ranije sprovedenom istraživanju (Stančić i Stanisavljević-Petrović 2013), čiji rezultati ukazuju da je potrebno obezbediti i dodatne kadrovske uslove, odnosno osigurati dodatnu obuku vaspitača, mehanizme pomoći i podrške vaspitačima, kao i u istraživanju Skenderović i sar. (2018), čiji rezultati ukazuju na neophodnost postojanja preduslova (pre svega u pogledu didaktičkih materijala i prostornih resursa) za organizaciju i realizaciju inkluzivne vaspitno-obrazovne prakse.

Podatak da stariji vaspitači ređe primenjuju nova znanja koja steknu stručnim usavršavanjem se može protumačiti sa aspekta dugogodišnjeg iskustva i stečenih navika, kao i dobro poznatih metoda rada kod vaspitača sa više godina radnog staža. To znači da oni verovatno smatraju kako je njihovo dugogodišnje iskustvo dragoceno i da daje provereno adekvatne rezultate, pa zbog toga ne iskazuju inicijativu za implementiranje novih znanja, metoda i slično. Takođe, veruje se da vaspitači sa više godina radnog staža imaju manje elana za rad, pa i to može biti jedan od razloga da u inkluzivnoj praksi ne primenjuju ili retko primenjuju znanja stečena stručnim usavršavanjem.

Kao značajan aspekt ostvarivanja inkluzivne obrazovno-vaspitne prakse u predškolskoj ustanovi izdvaja se saradnja sa drugim akterima. Shodno tome, podaci dobijeni ovim istraživanjem pokazuju da vaspitači smatraju da su profesionalno sposobni da uspostave i neguju saradnju sa roditeljima i drugima, imajući u vidu

ostvarivanje vaspitno-obrazovnih ciljeva i zadataka u radu s decom kojoj je potrebna posebna društvena podrška.

ZAKLJUČAK

Na osnovu analizirane literature i na osnovu dobijenih rezultata istraživanja može se reći da je vaspitačima stručno usavršavanje neophodno i značajno, bez obzira na godine radnog iskustva i uzrasne grupe dece sa kojom rade. Stručnim usavršavanjem će se, dakle, osposobiti da odgovaraju na individualne potrebe dece u skladu sa savremenim shvatanjima i okolnostima. Primećeno je da je potrebno raditi na podsticanju unutrašnje motivacije za stručnim usavršavanjem u oblasti inkluzije. Smatra se da bi se time u značajnoj meri doprinelo inoviranju i unapređivanju rada vaspitača, unapredile njihove sposobnosti za prepoznavanje, reagovanje, adekvatno odgovaranje na detetove potrebe za posebnom društvenom podrškom. Na osnovu dobijenih rezultata sugerise se podsticanje i pružanje podrške vaspitačima pri odabiru aktivnosti za stručno usavršavanje koje na odgovarajući način doprinose razvoju sposobnosti i sticanju znanja za rad u inkluzivnoj vaspitno-obrazovnoj praksi, bez obzira na godine radnog iskustva ili uzrasnu grupu dece sa kojom vaspitači rade.

Ovo istraživanje na prigodnom uzorku pokazuje iskustva vaspitača, odnosno okolnosti kada je u pitanju kontinuirano stručno usavršavanje u pogledu organizacije i realizacije inkluzivne obrazovno-vaspitne prakse u predškolskim ustanovama u dva grada. Smatramo da je time je ostvaren doprinos u smislu sagledavanja okolnosti i procene potreba za stručnim usavršavanjem u oblasti inkluzije na ovom prostoru. Shodno tome, mogu se se sagledati efekti primene znanja i veština stečenih stručnim usavršavanjem u oblasti inkluzije, i eventualno preduzeti mere usmeravanja i pružanja podrške u održavanju kontinuiteta stručnog usavršavanja, bez obzira na dužinu radnog iskustva. Podrška vaspitačima prilikom uključivanja u aktivnosti koje se odnose na stručno usavršavanje može se pružiti na osnovu saradnje sa stručnim saradnicima, edukacijama o značaju kontinuiranog stručnog usavršavanja, motivisanjem na stručno usavršavanje ukazivanjem na rezultate koje mogu ostvariti svojim radom u praksi, organizacijom obaveznih seminara koje bi trebalo češće pohađati, a koji bi bili manjeg obima. Smatra se da češće pohađanje organizovanih oblika stručnog usavršavanja održava kontinuitet, a umerena obimnost uvažava raspored i organizaciju obaveza.

Ograničenja ovog istraživanja mogu se pripisati izostanku miks metodologije. Preporuka za buduća istraživanja može biti orijentisana ka primeni raznovrsnih metoda i instrumenata, kako bi se ostvario temeljniji uvid u prednosti i nedostatke

same inkluzije u predškolskim ustanovama. Utvrđivanjem uverenja vaspitača bi se mogle utvrditi prepreke i poteškoće sa kojima se suočavaju prilikom organizacije i realizacije obrazovno-vaspitne inkluzivne prakse. Poteškoće u ostvarivanju pristupa detetu sa autizmom mogle bi se prevazići utvrđivanjem efektivnih metoda koje bi omogućile uključivanje deteta u vršnjačku grupu, čime bi se ostvarili uslovi za dalji razvoj aktivnosti.

LITERATURA

1. Akalin, Selma, Şeyda Demir, Bülbin Sucuoğlu, Hatice Bakkaloğlu, Fadime Işcen (2014), "The needs of inclusive preschool teachers about inclusive practices", *Eurasian Journal of Educational Research*, 14(2), 39–60.
2. Baldaš, Melita (2021), *Inkluzija djece s teškoćama predškolske dobi i razvoj usluga podrške na području grada Velike Gorice*, završni specijalistički rad, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Zagreb
3. Bouillet, Dejana (2019), *Inkluzivno obrazovanje: odabrane teme*, Učiteljski fakultet, Zagreb
4. Bruns, Deborah A., Cathy C. Mogharreban (2009), "The gap between beliefs and practices: Early childhood practitioners' perceptions about inclusion", *Journal of Research in Childhood*, 46(2), 143–156.
5. Hammond, Lorraine, Gemma Scarparolo (2018), "The effect of a professional development model on early childhood educators' direct teaching of beginning reading", *Profesional Development in Education*, 44(4), 492-596.
6. Huang, Hsin-Hui, Karen E. Diamond (2009), "Early childhood teachers' ideas about including children with disabilities in programmes designed for typically developing children", *International Journal of Disability, Development and Education*, 56(2), 169–182.
7. Justice, Laura M., Anna Rhoad-Drogalis (2020), "Is the proportion of children with disabilities in inclusive preschool programs associated with children's achievement?", *Journal of Early Intervention* 42(1), 83–96.
8. Karamatić Brčić, Matilda (2011), "Svrha i cilj inkluzivnog obrazovanja", *Acta Iadertina*, 8(1), 39-47.
9. Kobeščak, Sanja (2000), "Što je inkluzija?", *Dijete, vrtić, obitelj. Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 6(2), 23-25.

10. Korać, Isidora, Marijana Kosanović, Jasmina Klemenović (2018), "Inicijalno obrazovanje vaspitača i njihove profesionalne kompetencije za rad u inkluzivnom okruženju", u: Rajka Đević, Nikoleta Gutvajn (ur.) *Uvažavanje različitosti u funkciji pozitivnog razvoja dece i mladih*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, 61-74.
11. Krischler, Mireille, Justin J. W. Powell, Ineke M. Pit-Ten Cate (2019), "What is meant by inclusion? On the effects of definitions on attitudes toward inclusive education", *European Journal of Special Needs Education*, 34(5), 632-648.
12. Kujundžić, Nikolina (2021), *Inkluzija u odgojno-obrazovnom procesu ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*, završni rad, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Split
13. Mamutović, Anastasija (2018), "Računarske igre u vaspitno-obrazovnom radu predškolskih ustanova", *Godišnjak za pedagogiju*, 3(2), 91-102.
14. Marković, Marija, Zorica Stanisavljević-Petrović, Anastasija Mamutović (2022), "Inkluzija u sistemu državnih predškolskih ustanova Srbije iz perspektive roditelja", *Društvene i humanističke studije*, 4(21), 695-720.
15. Mihajlov-Prokopović, Anka, Dragana Pavlović (2015), "Attitudes of Teachers to the Application of Computers in Preschools", *E-Learning and Software for Education*, 2, 277-283.
16. Mijić, Monika (2018), *Stavovi vaspitača, nastavnika i profesora o uspešnosti realizacije inkluzije*, master rad, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd
17. Pravilnik o stalnom stručnom usavršavanju i sticanju zvanja nastavnika, vaspitača i stručnih saradnika, *Službeni glasnik RS*, br. 14/4, 13/2012, 85/2013, 86/2015, 3/2016, 73/2016, 80/2016, 81/2017, 48/2018; 109/2021.
18. Pavlović, Dragana, Zorica Stanisavljević Petrović (2017), "Stručno usavršavanje vaspitača u oblasti informaciono-komunikacionih tehnologija", *Godišnjak za pedagogiju*, 2(1), 21-30.
19. Prlić, Iva (2021). *Inkluzija djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u ranoj i predškolskoj ustanovi*, završni rad, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Split
20. Prtljaga, Jelena i drugi (2014). *Uporedna analiza studijskih programa za obrazovanje vaspitača na visokim školama strukovnih studija u Vršcu, Novom Sadu, Kruševcu i Sremskoj Mitrovici*, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača, Novi Sad

21. Radovanović, Nena (2019), "Profesionalni razvoj i stručno usavršavanje vaspitača predškolskih ustanova", *Sinteze*, 15, 79-91.
22. Rajić, Milana, Ivana Mihić (2017), "Doživljaj kompetentnosti i motivacija vaspitača za rad sa decom sa smetnjama u razvoju", *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, 42(2), 339-359.
23. Siyam, Nur (2019), "Factors impacting special education teachers' acceptance and actual use of technology", *Education and Information Technologies*, 24(3), 2035-2057.
24. Skenderović, Ibro, Suada Kadrić, Fatima Kriještorac, Mustafa Fetić (2018), "Inkluzivno obrazovanje djece ometene u razvoju", *Educa, časopis za obrazovanje, nauku i kulturu*, 85, 485-497.
25. Stančić, Milan, Zorica Stanisavljević-Petrović (2013), "Mišljenje vaspitača o koristima od inkluzije i načinima njenog ostvarivanja", *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12(3), 353-369.
26. Stanisavljević-Petrović, Zorica, Milan Stančić (2010), "Stavovi i iskustva vaspitača o radu sa decom sa posebnim potrebama", *Pedagogija*, 65(3), 451-461.
27. Šćuri, Ines (2021), *Inkluzija djece s teškoćama u ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja*, završni rad, Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
28. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja. *Službeni glasnik RS*, br. 72/2009.
29. Zobenica, Anđa, Ksenija Kolundžija (2019), "Menjaju li se stavovi nastavnika prema inkluziji?", *Pedagoška stvarnost*, 65(2), 177-185.

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF PRESCHOOL TEACHERS FOR INCLUSIVE EDUCATIONAL PRACTICE

Summary:

With the development of globalization and continuous changes in terms of the formal inclusion of children in social systems, the need for acceptance and inclusion in the system of children with special social support needs has been recognized. The research aimed to determine the circumstances that are significant for the professional development of preschool teachers (frequency, motivation, forms, self-assessment of abilities, application of new knowledge, and cooperation) for the needs of inclusive educational practice in preschool institutions. A convenience sample of 141 preschool teachers from the territory of the cities of Pirot and Niš participated in the research. Teachers expressed their views on this topic using a Likert-type scale composed of 52 items divided into 7 subscales, through the use of a Google Forms questionnaire. The obtained results show that: teachers consider continuous professional development for the organization and implementation of inclusive practice to be significant and necessary; teachers enhance their expertise in the field of inclusion through activities such as thematic workshops, online programs, and joint activities with other teachers, while individual and group research is less frequently applied. Preschool teachers with fewer years of work experience apply various forms of professional development in the field of inclusion. Teachers who implement inclusive educational practices with the nursery or younger preschool group are less motivated for professional development in the field of inclusion. Preschool teachers with less work experience tend to apply new knowledge in the field of inclusion (acquired through professional development). Based on the obtained results, it is recommended to encourage and support teachers in choosing activities for professional development that contribute to the development of skills and knowledge for working in inclusive educational practice.

Keywords: inclusion; children with developmental disabilities; preschool institution; preschool education; practice

Adresa autorice
Author's address

Iva N. Manić
Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet
gc.iva.manic@filfak.ni.ac.rs